

Міністерство освіти і науки України
Поліський національний університет, кафедра іноземних мов
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. Володимира Гнатюка,
кафедра української мови та методики її навчання
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра іноземних мов для природничих факультетів
Херсонська державна морська академія, кафедра соціально-гуманітарних
дисциплін та інноваційної педагогіки

Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні

**Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
(з міжнародною участю)
21 лютого 2023 року**

Міністерство освіти і науки України
Поліський національний університет, кафедра іноземних мов
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. Володимира Гнатюка,
кафедра української мови та методики її навчання
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра іноземних мов для природничих факультетів
Херсонська державна морська академія, кафедра соціально-
гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки

Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції
(з міжнародною участю)
21 лютого 2023 року

Житомир -2023

УДК 81-13:355.01(477)

А 43

Рекомендовано Вченою радою Поліського національного університету (протокол №9 від 29.03.2023 р.)

Редакційна колегія: **Климова К. Я.**, доктор педагогічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри, **Плечко А. А.**, кандидат філологічних наук, доцент, **Бурмакіна Н. С.**, кандидат педагогічних наук, доцент, **Разумна К. А.**, старший викладач (Поліський національний університет, кафедра іноземних мов); **Безлуцька А. А.**, кандидат історичних наук, доцент (кафедра соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки), **Нагрибельний Б. Я.**, асистент кафедри англійської мови в судноводінні (Херсонська державна морська академія); **Петришина О. І.**, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри, **Струганець Л. В.**, доктор філологічних наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, кафедра української мови та методики її навчання); **Місечко О. Є.**, доктор педагогічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка, кафедра іноземних мов для природничих факультетів).

Рецензенти: **Андрійчук Н. М.**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки (Державний університет «Житомирська політехніка»); **Щерба Н. С.**, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри міжкультурної комунікації та іншомовної освіти (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

А 43 Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю), 21 лютого 2023 року. За заг. ред. К. Я. Климової. Житомир: Поліський національний університет, 2023. 288с.

ISBN 978-617-7684-85-4

Збірник містить статті відомих науковців, здобувачів вищої освіти та молодих вчених з актуальних проблем історичної лінгвістики, перекладознавства, лінгвокультурології, лінгвометодики. Матеріали розраховані на широкий читацький загал і зорієнтовані на міжмовні контакти та інтеграцію в європейський науковий та культурно-освітній простір.

ISBN 978-617-7684-85-4

©Поліський університет, 2023

Ольга Петришина. Підготовка сучасного філолога в аспекті осмислення безпекового статусу української мови.....	152
Оксана Гридзук. Лінгвометодичні аспекти формування культури мовлення студентів.....	156
Елеонора Палихата. Формування культури діалогічного мовлення учнів основної школи.....	159
Наталія Грона. Розвиток професійної мобільності під час викладання методики навчання української мови.....	165
Катерина Климова. Педагогічний моніторинг комунікативних якостей мовлення студентів нефілологічних спеціальностей поліського національного університету в умовах змішаного навчання.....	170
Олена Красовська. Патріотичне виховання на уроках української мови в умовах воєнного часу.....	173
Альона Лещенко, Олена Безлуцька. Полілог як метод навчання гуманітарних дисциплін у вищій школі.....	178
Інна Нагрибельна, Богдан Нагрибельний. Практика опрацювання плеоназмів та іншомовної лексики у процесі формування культури мовлення сучасного здобувача вищої освіти.....	181
Дар'я Фіялка. Польсько-українські паралелі у вивченні польської мови.....	186
Леся Гапон. Культуромовний аспект реалізації академічної свободи вчителя.....	190
Маргарита Мороз. Крилаті вирази як важлива складова вивчення латинської мови.....	194
Вікторія Руденко, Людмила Боть. Особливості дистанційного вивчення дисципліни «Культура публічного виступу лідера»..	199
Наталія Руденко. Формування культури публічного виступу студентів як складової загальної культури мовця.....	202
Мар'яна Бабишена. Формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців у процесі вивчення української мови як іноземної	206
Оксана Кучерук, Світлана Кратюк, Наталія Шурхно. Формування інформаційної грамотності в процесі вдосконалення культури мовлення учнівської молоді.....	210

будуть продуманими, виваженими, лексично, стилістично й граматично правильно побудованими.

Список використаних джерел

1. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 2 (112). С. 2–7. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/20571976.pdf>

2. Огієнко І. І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Українська академія друкарства, вид-во «Фенікс» при сприянні фонду «Відродження», 1995. 46 с.

Елеонора Палихата

доктор педагогічних наук, професор
професор, Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
e-mail: karpa24@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Увесь курс навчання української мови в закладах загальної середньої освіти спрямований на підготовку учнів до дорослого життя, спілкування у формах моно-, діа- чи полілогу. В умовах мирного побутового чи ділового спілкування розв'язуються проблеми різного характеру: узгоджуються домовленості, здійснюється навчання, здобувається досвід, відбувається обговорення, досягаються успіхи тощо.

Із метою впровадження механізму реалізації завдань компетентнісного підходу до навчання української мови в контексті положень «Нової української школи» модернізовано програми з української мови для 5–9 класів, що спрямовані на формування в учнів культури усного діалогічного мовлення (ДМ). Проблеми культури мовлення досліджували учені, серед яких: лінгвісти, психологи, лінгводидакти. Незважаючи на значну кількість досліджень, проблема формування культури ДМ

завжди актуальна, оскільки вона тісно пов'язана із прогресивною динамікою розвитку українського суспільства.

Мета дослідження полягає у виробленні шляхів модернізації процесу формування культури усного ДМ учнів основної школи на уроках української мови.

На формування культури усного (ДМ) спрямовані програми та підручники з української мови для кожного класу закладів загальної середньої освіти. Для досягнення навчальної мети учні засвоюють елементарні теоретичні відомості про мовлення, ДМ, спілкування, діалогічне спілкування, діалог, діалогічну єдність, діалогічну репліку, культуру мовлення, культуру ДМ. В умовах основної школи мовлення пояснюється як конкретно застосована мова, засіб спілкування; мова в дії. Мовленням вважається спілкування людей між собою за допомогою мови. ДМ розглядається як вербальне спілкування двох осіб за допомогою паралінгвістичних засобів та засобів логіко-емоційної виразності, об'єднане ситуативно-тематичною спільністю й комунікативними мотивами, послідовно породжених двома й більше співрозмовниками в безпосередньому акті спілкування. Під спілкуванням розуміють мовленнєві взаємні стосунки, діловий або дружній зв'язок. У діалогічному спілкуванні, як і в ДМ, беруть участь дві особи – мовець і слухач, які по чергово міняються ролями. Діалогічне спілкування пояснюється як розмова між двома людьми, за допомогою якої відбувається висловлювання думки одного співрозмовника та мовленнєва чи паралінгвістична реакція на почуте іншого. ДМ і діалогічне спілкування у нашому дослідженні поняття синонімічні. Діалог тлумачиться як розмова двох осіб або розмова двох і більше осіб. Останнє визначення аргументується тим, що одиницею діа-, три- і полілогічного мовлення є діалогічна єдність (поєднання двох і більше діалогічних реплік, спрямованих на досягнення комунікаційної мети). Діалогічна репліка є компонентом діалогу, висловлюванням кожної особи у процесі ДМ – мовця і слухача, які по чергово міняються ролями.

Поняття «культура мовлення» має декілька визначень: «сукупність і система комунікативних якостей мовлення; володіння сукупністю літературних норм на всіх мовних рівнях;

вчення про сукупність комунікативних якостей і комунікативних норм мовлення» [3, с. 272] та дотримання засобів логіко-емоційної виразності і мовленнєвого етикету. Культура ДМ є «усвідомленням ролі мовних функцій, дотриманням норм літературної мови, комунікативних якостей мовлення, використанням засобів логіко-емоційної виразності, усвідомленням мети і змісту мовлення, використанням українського національного мовленнєвого етикету, забезпеченням лексико-фразеологічним запасом, що відображає сучасний стилістичний колорит і відповідає власне українським традиціям» [2, с. 23]. Основними шляхами модернізації процесу формування культури ДМ учнів основної школи на уроках української мови виступають: 1) мовні норми; 2) показники мовленнєвої культури; 3) жанри українського усного ДМ; 4) лінгвістичні особливості ДМ; 5) паралінгвістичні засоби усномовленнєвої комунікації; 6) мовленнєвий етикет у процесі діалогування; 7) засоби логіко-емоційної виразності в діалогічному спілкуванні; 8) особливості діалогового текстотворення; 9) явища конфліктології в ДМ.

Над формуванням мовних норм учні працюють у процесі вивчення української мови упродовж усіх років навчання в закладі загальної середньої освіти. Але найбільше навантаження цієї роботи припадає на вивчення української мови у п'ятому-дев'ятому класах, у так званій основній школі. Мовні норми як мовні варіанти, прийняті в суспільно-мовленнєвій практиці освічених людей, вважаються зразковими і найкраще виконують свою роль у мові як засоби спілкування. Мовні норми здебільшого складаються стихійно. Проте важливу роль у їх становленні відіграють письменники, майстри слова, наділені даром мовної інтуїції у виборі кращих варіантів лексем чи фразем, відчуттям естетики слова. Із наукового погляду мовні норми обґрунтовуються мовознавцями. Вони розрізняють мовні норми, що обслуговують усне мовлення: орфоепічні, акцентуаційні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні, опанування якими сприяє підвищенню мовно-мовленнєвої культури школярів. Показниками мовленнєвої культури виступають комунікаційні якості мовлення (правильність, багатство, різноманітність, виразність; доречність, точність, доцільність,

емоційність, естетичність, змістовність, логічність, чистота, ясність), що мають свої об'єктивні характеристики.

Українське ДМ функціонує у відповідних жанрах: бесіді, інтерв'ю, розмові, обговоренні, суперечці, сварці. Кожен із названих жанрів має своє тлумачення. Бесіда – це розмова між двома особами. У лінгводидактиці бесіда – це метод, що ґрунтується на діалозі вчителя й учнів на уроці з метою досягнення навчальної мети. Відома також евристична бесіда як метод навчання української мови за допомогою запитань учителя і відповідей учнів для підведення до засвоєння нового матеріалу, створення ситуації пошуку, реалізації елементів проблемного навчання. Аналогічна бесіда може відбуватися під час спостереження над мовними явищами у процесі вивчення української мови. У процесі уроку української мови використовуються також вступні й завершальні бесіди. Інтерв'ю – це теж бесіда між особою (респондентом), якою (яким) цікавиться слухач, та інтерв'юєром (журналістом), але призначена для поширення в засобах масової інформації. Розмова є формою спілкування між двома чи більшою кількістю осіб, що має індивідуальний, непублічний, часто спонтанний та ситуаційний характер. Обговорення визначається як різновид зіставлення думок із метою розв'язання проблеми: поведінки окремої особи, складної ситуації тощо. Суперечка пояснюється як обмін думками, зведеними до протиріч, сварка – як гостра суперечка, що супроводжується взаємними докорами, образами, часто з уживанням ненормативної лексики.

Основними лінгвістичними особливостями ДМ, з якими ознайомлюються учні на уроках розвитку зв'язного мовлення є передусім багатий словниковий запас, фразеологічність, стилістична диференційність, клішованість, ситуаційність, еліптичність. ДМ супроводжують паралінгвістичні засоби – жести, міміка, поза, постава, а також засоби логіко-емоційної виразності усномовленневої комунікації: інтонація, ступінь гучності, тон, діапазон модуляції голосу, специфічне емоційно-експресивне забарвлення тощо. Основним фактором діалогічного спілкування є мовленнєвий етикет як національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, що реалізуються в системі стійких формул взаємного ввічливого контакту. Особливої уваги

для навчання діалогування вимагає дотримання особливостей діалогового текстотворення – знання лінгвістики тексту в шкільному курсі української мови.

Під час формування культури ДМ виконується низка вправ – планомірно організованих, повторно виконуваних дій з метою їх засвоєння. Вправи для формування культури ДМ називаються *комунікативними*. До них належать: імітаційні, мовно-мовленнєві, умовно-мовленнєві і власне мовленнєві (ситуативні, ілюстративні, текстові, тематичні). Назви цих вправ походять від поняття «комунікація», що з латинської мови перекладається як «спілкуюся з кимось» і означає «спілкування, передача інформації». Комунікація в нашому випадку вербалізована, побудована за допомогою мови, тому вправи для формування культури ДМ називаємо *мовнокомунікативними*. Набір цих вправ складають відповідну систему – сукупність вправ, спрямованих на формування культури ДМ, що передбачає поступовий перехід від легшого до важчого під час вироблення відповідних мовно-мовленнєвих умінь у процесі продукування діалогічних висловлювань. Залежно від завдань, які є актуальними складниками вправ, відбувається їх класифікація. Мовно-мовленнєві вправи спрямовані на вдосконалення мовних норм для застосування їх у виробленні діалогічномовленнєвої культури. Їх у системі навчання процесу діалогування можна назвати пропедевтичними. Якщо є потреба формувати культуру ДМ за допомогою наслідування, імітації, то вправи називаються імітаційні (*тренувально-мовленнєві*). Вони сприяють формуванню орфоепічних норм та інтонаційного оформлення діалогічного висловлювання.

Умовно-мовленнєві вправи спрямовані на формування діалогічних реплік, діалогічних єдностей за допомогою дотримання мовних норм, показників мовленнєвої культури і використання форм мовленнєвого етикету.

До власне мовленнєвих вправ належать: 1) ситуативні; 2) ілюстративні; 3) текстові; 4) тематичні. Завдання ситуативних власне мовленнєвих вправ стосуються продукування діалогічних реплік, діалогічних єдностей і діалогічних текстів, які опираються на природну або штучну (вербально описану) ситуацію. Для виконання вправ за природною ситуацією учням

потрібно: 1) почути завдання; 2) побудувати діалогічні репліки відповідно до природної ситуації, яка відома учням; 3) дотримуватися мовних норм і правил мовленнєвої культури. Штучні ситуації наближуються до природних за допомогою вербального їх опису у вправах за вербально описаними ситуаціями. Для їх виконання студенти повинні: 1) почути і запам'ятати вербально описану ситуацію; 2) зрозуміти завдання для побудови діалогічного висловлювання (реплік, едностей, тексту); 3) дотримуватися мовних норм, культури мовлення, використовуючи форми мовленнєвого етикету.

До ілюстративних вправ належать завдання на побудову діалогічних висловлювань на основі малюнків, серій сюжетних малюнків, картини, побаченого фільму, інших допоміжних опор. Текстові вправи мають завдання побудувати діалогічні висловлювання на основі: 1) змісту художніх творів або їх уривків, 2) наявних лише реплік-стимулів або реплік-реакцій, взятих із художніх творів, що вивчаються на уроках української літератури, 3) змісту художніх, наукових чи інших фільмів. Завдання тематичних вправ спрямовані на продукування діалогічних висловлювань за допомогою запропонованої учителем теми: «Новий рік», «У музеї» тощо [1, с. 99]. Формуванням культури ДМ здійснюється на аспектних уроках (завершальні вправи) і уроках розвитку мовлення, так званих уроках діалогування. Розроблено ці уроки для 5–9 класів у навчальному посібнику [4, с. 5–81], призначеному для вчителів і учнів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні методики формування культури публічного ДМ.

Список використаних джерел

1. Орлова О. П. Формування мовленнєвого етикету і культури діалогічного спілкування студентів вищих навчальних закладів (на матеріалі української та німецької мов). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. Тернопіль, 2010. Випуск 3. С. 97 – 104

2. Палихата Е. Я. *Короткий словник термінів із методики навчання культури діалогічного мовлення*. Тернопіль : Вектор,

2016. 52 с.

3. Палихата Е. Я. Методика навчання української мови : практикум. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2019. 300 с.

4. Палихата Е. Я. Рідна мова. Уроки усного діалогічного спілкування. 5–9 класи. Тернопіль : ТДПУ імені Володимира Гнатюка. 2002. 143 с.

Наталія Грона,

доктор педагогічних наук, доцент,
викладач вищої категорії, викладач-методист,
Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Івана Франка»
Чернігівської обласної ради
e-mail: natashagrona@ukr.net

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

На сьогодні глобалізація та інтеграція в сучасному освітньому середовищі створюють передумови для активізації особистісного розвитку в соціумі, зумовлюють потребу швидкої адаптації до нових умов, оволодіння гнучкою методологією. Це сприяє інтенсивному нагромадженню, поширенню та застосуванню інформації, що потребує від фахівця вмінь оперативно оновлювати та розширювати знанневий комплекс. Тому сучасна освіта ґрунтується на інтелектуальному, духовному, фізичному й культурному розвитку особистості.

На думку експертів, фахівці, які спроможні навчатися впродовж життя, критично мислити, які прагнуть досягати запланованого, вміють працювати в команді, комунікувати в середовищі з різними культурами, стають затребуваними й успішнішими на ринку праці.

Нині перспективи має фахівець, що здатний оперативно орієнтуватися у фаховому середовищі, що перебуває в постійній трансформації, який зважено приймає кваліфіковані рішення, адаптується до нових умов та обставин.